

A.A. Kotelnikova, Feodalism i gorod v Italii v VIII-XV vekach Po materialam centralnyh i severnyh oblastej Moskva Nauka 1987.

Je známo, že německý kronikář 12. století Otto z Freisingu charakterizoval Itálii jako zemi měst. Měl na mysli základní rozdíl vůči Německu, které se počalo teprve na stupeň městského života dostávat; méně ovšem by to platilo o Francii a Španělsku, kde města hrála již značnou úlohu i v raném středověku a kde prakticky kontinuita městského života nebyla narušena. Ale i ve srovnání s těmito zeměmi vytváří Itálie specifikum, jediné v Itálii došlo k vytvoření městského státu - v jižní Francii to byla jen efemérní záležitost -, který konec konců umožnil utváření kultury italské renesance, a v němž jako v prvním dochází i k náběhům vytvoření raně kapitalistických vztahů. Máme alespoň na mysli Florencii 14.-15. století. Přitom se vývoj italského feudalismu vyznačuje i dalšími specifiky, jež se Kotelnikova snaží postihnout. Dodejme ovšem předem, že tak činí především na městech severní Itálie a Toskany - část jižní Itálie je záměrně ponechána stranou.

Ve skice od raného středověku k rozvinutému feudalismu je zřejmá snaha ukázat na kontinuitu městského života, jež se např. projevuje v samotném fenoménu svobodných řemeslníků a to i v období langobardského panství a rozvojem obchodu, který byl narušen - zde se Kotelnikova kloní k názoru H. Pirenna - až výbojem Arabů. To je nutno konstatovat přesto, že město v období langobardském a karlovským bylo začleněno do administrativy státu a ztratilo svou někdejší politickou autonomii; v karlovské době vládla nad městy hrabata.

Více snad i pro rané období mohl být osvětlen vztah hrabat a biskupů a rozvedeny zárodečné formy městské samosprávy v rámci imunit, udělovaných biskupům, sídlícím ve městech. Je např. prokázáno, že měšťanům již tehdy příslušelo jisté hlasovací právo při výběru biskupů a i jiných činitelů. I když narůstá ekonomická činnost měst, je ještě daleko do stadia městských korporací. Nešlo přitom o čistě městskou formu života, město bylo převážně spojeno se zemědělským feudálním prostředím; i řemeslníci mohli disponovat vlastními pozemky a dostávali se tímto způsobem do závislosti na feudálech. Ale na druhé straně je možno konstatovat, že tento proces feudalizace nebyl završen a v italských městech se udrželo alodiální vlastnictví, známé konec konců již z období langobardského, o čemž mimo jiné svědčí termín "terra langobardorum", označující právě svobodnou držbu. Svobodní však nemusili být jen staršího původu - mohli to být i ti, kdož se svobodnými stávali skrze krále. Hranice mezi svobodnými a nesvobodnými pak byla vcelku pohyblivá. Značnou úlohu zde hrály smlouvy, které byly pro rolníky příznivější v okolí měst než na místech od městských odlehlých. Pro tuto nájemnou složku obyvatelstva se razil termín *livellarii*. Prakticky jde o poměr, který lze charakterizovat jako poměr emfyteutický. Vnitřně se nájemný poměr velmi lišil a *livellární* smlouva se mohla zvrhnout v nutnost odstoupení různých objektů feudálům a navíc se jí určovala i velikost renty světským a hlavně církevním feudálům. Kotelnikova dále ukazuje, že se od 10. století počíná rozšiřovat zemědělský majetek měšťanů v oblasti *contado*, kteří jej pronajímali na základě smluv.

K novým poznatkům dochází autorka i pokud jde o města 11. a 12. století, kdy soudní a politické funkce přecházejí na samotné město. Jde o jev značně protikladný.

Někde se posiluje moc biskupa, jinde se proti němu vedou přímé boje. Města se však dostávají do ostřejšího střetu se světskými feudály, což Kotelnikova dokumentuje na příkladech langobardských a toskánských měst a hlavně ukazuje, jak byl s tímto fenoménem spojen růst středního měšťanstva (popolani) a přímo mluví o popolánské komuně. Jisté je, že se ve 12. století vytváří popolánské zákonodárství, jež je prosazováno především prostřednictvím kapitána lidu (capitano del popolo). Bohužel jde zde u Kotelnikové více o přehledná konstatování než o vlastní rozbor.

Obširněji je vysvětlena funkce selských komun, které se podobají co do statutů a orgánů městským komunám, ovšem s tím rozdílem, že se v nich projevuje úloha zemědělství a navíc selské komuny více než městské komuny směřují k federacím. Jinak byl však jejich princip autonomie oslaben tím, že jejich představitele mohli jmenovat i feudálové. Ale velmi brzy právě i tento výběr ovlivnila města. Ve většině selských komun určovalo město i podesty. Co do složení obyvatelstva nebyly selské komuny nikterak jednotné - v selských komunách nebyli výjimkou ani řemeslníci.

Větší pozornost pak Kotelnikova věnuje problematice osvobození rolnictva z feudální závislosti. Snadný přechod do měst měli nájemní rolníci, livellari, kteří byli zvýhodněni proti tzv. villanům, kterým se dostávalo městského občanství až po deseti letech, a vlastním servům. Výjimku zde tvoří r. 1257 právě Bologna, jež řadu servů osvobodila, aniž to učinila důsledně. Škoda, že Kotelnikova nerozebrala při této příležitosti tzv. Statuta sacra z 1274-1292, jež osvobození rolnictva z feudálních pout kategoricky nadekreditovala.

Kotelnikova ukazuje, že pozitivní vliv města na rolnictvo nelze jednostranně přeceňovat a to i po stránce rozvoje výrobních sil a navíc i město bylo tím svázáno více s feudálním prostředím. Městská ekonomika však podpořila na venkově vztahy nájemné, v nichž je možno vidět přechodnou fázi ke kapitalistickým vztahům, které se prosazovaly nejvíce na půdě, již měli v držení popolani. Nájemné vztahy pak silně podpořily vlastní diferenciaci rolnictva. Vztah městského obyvatelstva k venkovu je pak možno mimo jiné demonstrovat rozbořem florentského katastru z r. 1427, z něhož vyplývá, že více než polovina obyvatelstva Florencie vlastnila zemědělské pozemky a nájemné vztahy byly podle katastru rozšířeny na čtvrtinu hospodářství. Kotelnikova i zde dochází k závěru, že právě renta, vyplývající z nájmu, znamenala přechod k rentě kapitalistické. A stejně tak je možno vidět často v popolanech zemědělské podnikatele.

Obširně se pak Kotelnikova zabývá postavením vedoucích florentských rodin, jež vyšly z popolo a byli přitom i většími vlastníky půdy. Týká se to příslušníků rodu Certaldo, d'Ubertino, del Bene, Ricardi, Datini a Strozzi, v čemž má ulhčenou práci řadou předcházejících studií italských a amerických autorů. Zajímavé např. je, že i Mediceové se zabývali zemědělským podnikáním a využívali forem nájmu tzv. mezzadrie.

Kotelnikova shrnuje a v něčem doplňuje naše vědomosti o církevní pozemkové držbě 14.-15. století a hlavně se snaží objasnit pohyb renty na církevních državách. Hlavní pozornost však soustřeďuje na ekonomiku světských feudálů, hlavně těch, kteří přešli do měst a v mnohém se přiblížili popolánům, s kterými se však neidentifikovali a popolani proti nim operovali i se zvláštním protimagnátským zákonodárstvím, jak tomu bylo např. ve Florencii 1293-1295.

Cílem práce Kotelnikové je ukázat, jak existence měst modifikovala vlastní feudální vztahy v severní Itálii a v oblasti Toscany a zároveň i jak feudální vztahy ovlivnily samotné město. S tím souvisí pak i otázka, zda zemědělské podnikání populánů může vykazat kapitalistické prvky. Vcelku z práce vyplývá větší úloha svobodného rolnictva ve všech etapách italského feudalismu. Ale nezapomeňme, že na druhé straně i v období největšího rozmachu městského státu existovaly nadále vztahy feudální závislosti. Feudálních prvků pak bylo možno využít pro vytváření vztahů s městskými komunami, což vede Kotelnikovou k závěru, že tato italská forma feudalismu, integrující i města, byla odolnější proti rozkladu, než feudalismus v Anglii a Francii.

© Jaroslav Kudrna, 1991